

будь-який ворог повинен бути знищеним. З метою належної ідеологічної пропаганди Комуністична партія зробила значний внесок у розвиток видавничої справи щодо друку листівок, гасел, брошур тощо відповідної тематики.

Варто зупинитися на питанні свободи совісті, адже хоч більшовики й видали декрет «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви» від 20 січня 1918 р. [2, с. 235], однак релігійним громадам було заборонено володіти власністю, церква була позбавлена статусу юридичної особи, а її майно підлягало націоналізації. Фактично подібна політика заперечувала потребу громадян дотримуватися релігійного культу, вважаючи його таким, що втратив свою важливість і необхідність.

Висновки. Отже, від початку свого створення РРФСР розглядала Україну як частину своєї держави. Політика більшовиків була спрямована на збройне захоплення території України, встановлення власного радянського режиму, зміну правового статусу країни. Гарантом успішного вкорінення на українських землях слугувала економічна руйнація аграрного сектору та встановлення над ним контролю. Ідеологічний тиск більшовиків сприяв тому, що українці почали відчувати свою меншовартість як нації, відчуваючи перешкоди в релігійній та культурній сферах. У подальшому маємо намір висвітлити детальніше питання економічної експансії більшовиків у сільськогосподарській та промисловій сфері України.

Примітки

1. Малик Я. Тоталітарний напрям продовольчої політики більшовиків у 1919-1920 рр. Ефективність державного управління. 2013. Вип. 37. С. 87-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2013_37_14 (дата звернення: 06.02.2021).

2. Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. / за заг. ред. В. Смолія. НАН України, Інститут історії України. Київ : Альтернативи, 1999. 320 с.

УДК 94(477)17.021.1:336"129""М.Полоз"

Святослав ДАНИЛЕНКО
(м. Київ)

Михайло Полоз – захисник фінансових інтересів України (1920-ті рр.)

Висвітлюються основні етапи політичної біографії українського державного і громадського діяча М. М. Полоза, його професійно-освітній вибір, ідеологічні засади, номенклатурну діяльність в інститутах влади в Україні 1917 – 1929 рр.

Ключові слова: податкова система, Михайло Полоз, колегія Наркомфіну УСРР, український есер, «боротьбист», політично-економічні пріоритети, номенклатура.

Постановка проблеми. Українська історична персоналістика, яка поступово набуває самостійного наукового дискурсу, не обмежується формальним висвітленням біографії видатних осіб, їх творчої та громадсько-політичної діяльності. Вибудовуючи власну методологію дослідження, вона охоплює своїм дисциплінарним предметом світоглядні, ментальні, соціально-психологічні, антропологічні аспекти взаємин людини і природи, влади і суспільства.

Драматична доля політичного і державного діяча Михайла Миколайовича Полоза – яскравий приклад діалектичного поєднання суб'єктивного вибору та збігу об'єктивних обставин.

Історіографія питання. Історики, вивчаючи національно-визвольні змагання в Україні 1917-1920 рр., етапи радянського державотворення та функціонування партійно-радянської номенклатури, не обходять увагою українського політика. Вони підкреслюють принципову позицію наркома фінансів УСРР М. Полоза щодо «...унезалежнення республіканського бюджету від бюджету загальносоюзного» [3, с. 146-147], його номенклатурний захист фінансово-економічних прав України, особливо в царині формування доходної частини державного бюджету [10]. Політична біографія українського есера, «боротьбиста» з національними ознаками та радянського номенклатурного чиновника епізодично представлена в монографіях М. Дорошка, М. Фролова, Г. Єфіменка, О. Любовець, Т. Бевз [2; 4; 5; 7; 8]. В українській репресології М. Полоз постає «національно свідомим українцем» [11, с. 23, 156, 171, 285]. Історіографічний дискурс політичної діяльності М. Полоза хронологічно сегментований, а концептуально він має ознаки української «державоцентричності» (виокремлення національних пріоритетів, опозиційність незламного «боротьбиста», протистояння з більшовицькою номенклатурою, обстоювання самодіяльності владних інститутів української радянської держави, республіканського бюджету).

Виклад основного матеріалу. Наркомівське майбутнє М. Полоза залежало від його партійного минулого та участі в Українській Центральній Раді, від імпульсивного характеру, протистояння з вищою номенклатурною ланкою УСРР та СРСР, від принципової позиції у відносинах між республіками. Від політично-ідеологічного «аншлюсу», тобто «самоліквідації» Української комуністичної партії (боротьбистів) у 1920 р., М. Полоз не отримав ключових посад. Його обрали членом президії ВУЦВК, а згодом «вислали» до Москви повноважним представником уряду УСРР у «федеративно-союзних» органах влади (1921-1923). В Україну повернувся на посаду голови Державної планової комісії при РНК УСРР (Укрдержплан, Держплан УСРР), обіймаючи її протягом 1923-1924 рр.

Троє лідерів колишнього складу ЦК УКП(б) очолили Наркомомс УСРР, Укрдержплан, Наркомфін УСРР (Г. Гринько, О. Шумський, М. Полоз). Останній передав Г. Гриньку, який раніше керував системою освіти в УСРР, посаду голови Держплану УСРР (1925-1926) [6, с. 203], а сам очолив наркомат фінансів України.

Одним з пріоритетів номенклатурної діяльності М. Полоза була децентралізація української податкової системи, а також захист бюджетних прав України. На фінансовій нараді 15-16 лютого 1926 р. у Харкові він наполегливо наполягав на розширенні бюджетних прав, переконував у цьому чиновників

союзних відомств. Присутній на нараді член колегії НКФ СРСР А. Вайнштейн, повертаючись до проблеми «бюджетних прав», скептично зазначив, що «...навіть доведеться робити будь-яку принципову зміну», адже головним є забезпечення бездефіцитного бюджету. Однак, враховуючи наполягання та принциповість «української фінансової думки», визнав «...дати союзним республікам більше прав в галузі місцевого бюджету» [1].

Нарком фінансів України постійно підкреслював самобутність її «народногосподарського терену», ситуативно та послідовно захищав інституційні основи української радянської державності.

У 1930 р., коли українські села накрила суцільна колективізація, М. Полоза «відкликає» до Москви. Він очолював Бюджетну комісію ЦВК СРСР. Боротьбистське минуле наздогнало його: у 1933 р. М. Полоза зарештували [11, с. 23, 156]. 4 червня 1934 р. його засудили до 10 років таборів, а 3 листопада 1937 р. розстріляли на Соловках в урочищі Сандормох Медвежогорського району [9, с. 31, 43]. Йому виповнилось тоді лише 46 років.

Висновки. В інституційному змаганні двох номенклатурних одиниць – республіканської та союзної, особливо в галузі міжбюджетних відносин УСРР і СРСР, позиція М. Полоза була помірно опозиційною. Він захищав бюджетні права України у Москві, вимагав від союзного Держплану «справедливого» і «рентабельного» фінансування української промисловості (не лише союзної на території України), обстоював ідею будівництва тракторного заводу в УСРР, а не на Уралі. Протоколи засідань колегії Наркомату фінансів УСРР, стенограми нарад і з'їздів рад, у роботі яких брав участь український нарком фінансів, засвідчують його принципову номенклатурну і національно-орієнтовану позицію. Основним його пріоритетом на посаді наркома лишався державний бюджет, особливо витратна частина.

Примітки

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 30. Оп. 1. Спр.6205. Арк.20.

2. Бевз Т.А. Між романтизмом і реалізмом (сторінки історії УПСР). Київ: ІПіЕНД, 1999. 272 с.

3. Верстюк В., Осташко Т. О. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. Київ, 1998.

4. Дорошко М. С. Номенклатура: керівна верхівка радянської України (1917-1938 рр.). Монографія. Київ: Ніка-Центр, 2008. 368 с.

5. Фролов М. О. Компарти́но-радянська еліта в Україні: особливості існування та функціонування в 1923-1928 рр. Запоріжжя: Прем'єр, 2004. 800 с.

6. Енциклопедія історії України. Т. 2. Київ, 2004.

7. Єфіменко Г. Статус УСРР та її взаємовідносини з РСФРР: довгий 1920 рік. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2012. 367 с.

8. Любовець О. М. Українські партії революційної доби 1917-1920 років: нариси історії та програмні документи. Київ: Парламентське вид-во, 2012. 609 с.

9. Остання адреса. До 60-річчя соловецької трагедії. Том 1. Київ, 1997.

10. Чеберяко О. В. Бюджетна система в УСРР 1920-х рр.: організаційно-правові та соціально-економічні основи функціонування. Київ: Нілан-ЛТД, 2012. 438 с.

11. Шаповал Ю. Невигадані історії. Київ, 2004.

УДК 94:323.282]:37-051(477.41)

Анна ЯКУШКО
(м. Київ)

**Українська пісня «Зажурилась Галичанка»
стала причиною репресій проти освітян Київщини:
за матеріалами Галузевого державного архіву
Служби безпеки України**

У контексті сталінських репресій 1937-1938 рр. на Київщині аналізується архівно-слідча справа за звинуваченням в антирадянській, контрреволюційній діяльності директора школи із села Вороньків Бориспільського району Леоніда Велігодського та його колег – учителів Івана Рожденського, та Андрія Пилиповича. «Справа» є показовою, оскільки в окреслений період освітянське середовище стало об'єктом особливої уваги репресивних органів НКВС, адже «вороги народу» – вчителі мали посісти у цій вибудованій режимом моделі всезагальної «змови» проти радянської влади особливе місце. Як виявляється, «провина» педагогів була лише в тому, що на тематичному шкільному заході якимось прозвучала галицька українська пісня. На матеріалах даної архівної справи авторка робить спробу схарактеризувати функції та методи роботи сталінської репресивно-терористичної системи у період Великого терору.

Ключові слова: антирадянська пропаганда та агітація, Великий терор, імперіаліст, репресії.

Науковий керівник: *Потильчак О. В.*, завідувач кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін історичного факультету НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор історичних наук, професор.

Постановка проблеми. Проблематика сталінських репресій 1937-1938 рр. одна із найпопулярніших тем серед сучасних науковців. Особливо в останні десятиліття, коли велика кількість архівних справ є у відкритому доступі і дослідники поступово відкривають все нові й нові сторінки тієї трагічної епохи. Протягом першої половини 1930-х рр. ХХ ст. відбувалися «чистки» серед представників старої інтелігенції, політичних опонентів, активістів, проте вони не мали надзвичайно великого розголосу в періодичних виданнях. Період так званого «Великого терору» особливий, адже в атмосферу страху та непевності за своє майбутнє сталінська репресивна машина обернула тоді все радянське суспільство. Особливо показовими є «справи», які порушувались НКВС проти освітян. У 1937-1938 рр. освітянське середовище стало об'єктом особливої уваги репресивних органів, адже «вороги народу» – вчителі мали посісти у цій